НІМЕЦЬКА КОНСУЛЬТАТИВНА ГРУПА З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ ПРИ УРЯДІ УКРАЇНИ

проф. Лутц Хоффманн Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін		д-р Лоренц Шомерус, Статс-секретар у відставці Федеральне Міністерство економіки і технологій, Берлін
Консультативна група у Києві	д-р Фолькхарт Вінценц	Інститут Східної Європи, Мюнхен
	Рікардо Джуччі	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
	проф. Штефан фон Крамон-Т.	Університет м. Геттінген, Інститут аграрної економіки
	Феліцітас Мьоллерс	Deutsche Bank Research, Франкфурт
	д-р Петра Опітц	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
	д-р Ульріх Тіссен	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
	д-р Крістіан фон Хіршхаузен	Німецький Інститут економічних досліджень, Берлін
	Людвіг Штріве	Університет м. Геттінген, Інститут аграрної економіки

Бюро: 01001, Київ, вул. Хрещатик, 30
Тел. 0038 044 228 63 42, 0038 044 228 63 60, факс 0038 044 228 63 36, Email: germanad@public.ua.net

O9

Використати свій шанс – пріоритети аграрної політики напередодні нового року

1. Вступ

2000-й рік приніс аграрному сектору та харчовій промисловості України зміни у небачених досі масштабах. Указ Президента № 1529/99 створив підгрунтя для перетворення колишніх колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) на підприємства інших форм, таких як фермерські господарства та товариства, а широкий відхід держави від прямого фінансування сільського господарства, що відбувся у перші місяці 2000-го року, призвів до послаблення тісного зв'язку з державними органами, що забезпечували матеріально-технічне постачання і одночасно контролювали процес реалізації врожаю. Цей та деякі інші успіхи аграрному секторі можна наприкінці 2000-го року записати в актив реформ.

Проте наприкінці року постає питання, як можна консолідувати ці успіхи та продовжити проведення реформ. Тому нижче буде викладено нашу пропозицію щодо аграрної політики, яка за існуючих умов обмеженого бюджету забезпечить найкращі можливості для досягнення таких цілей як "**зростання в аграрному секторі**" та "**соціальний захист населення на селі**".

2. Ще ніколи передумови для подальших реформ не були такими сприятливими

Економічні передумови в секторі сільського господарства та харчової промисловості є такими сприятливими, як ніколи раніше. Виробництво в секторі харчової промисловості за перші дев'ять місяців 2000-го року збільшилось на 26,8% порівняно з відповідним періодом минулого року. Валовий продукт аграрного сектору, сягне, вірогідно, рівня минулого року або виявить певне зростання, а частка сільськогосподарських підприємств, що закінчать господарський рік з прибутками, очевидно, збільшиться до 30%, тоді як в минулі роки ця частка становила не більше

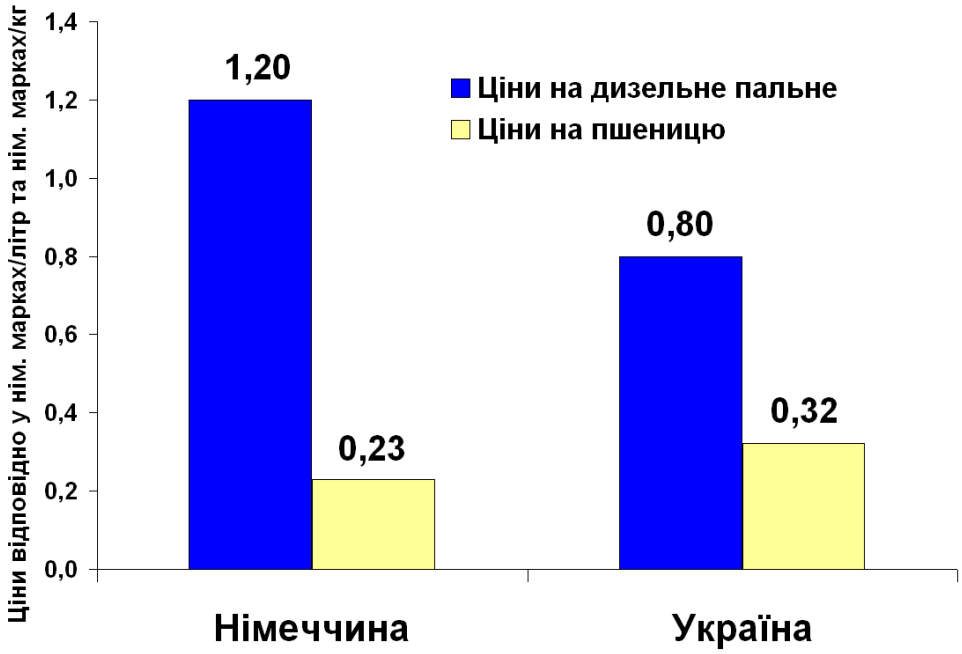
12-20%. Це дуже красномовні показники для року, насиченого такими значними перетвореннями.

Вказаний позитивний розвиток має багато причин. По-перше, його можна пояснити реформами 2000 року. Так, виділення більш як 6,2 млн. пайових сертифікатів створило передумови для розвитку орендного ринку в Україні та для того, щоб зробити аграрний сектор привабливим для інвесторів. Крім того, відхід держави від фінансування сільського господарства, призвів до активізації самозахисних сил економіки та до того, що сільськогосподарські підприємства більше не розраховують на державні субсидії. Замість цього багато з них виявились у змозі самостійно профінансувати засоби виробництва та отримати їх у 2000-му році у досить значних обсягах через кредити банків, постачальників МТР або переробних підприємств.

Проте вирішальне значення для покращення рамкових умов порівняно з минулими роками має розвиток ситуації на ринках. Зокрема, значно зросли ціни не лише на продовольче зерно, а й на м'ясо. Причиною цього є зміна торгової позиції України на зернових ринках. Взимку 1999-2000 року Україна перетворилась із експортера продовольчої пшениці на її імпортера. Ціна на внутрішньому ринку тепер розраховується як ціна світового ринку плюс імпортне мито та торгові та транспортні витрати до місць споживання всередині країни (імпортна паритетна ціна). Таким чином, рівень цін на зерно в Україні на початку року зріс до такого рівня, який в даний час не спостерігається у будь-якій іншій країні, яка є важливим виробником зерна. В той час як, скажімо, в ЄС на початку року за тону пшениці платили від 100 до 120 доларів США, що відповідає 0,23 німецьким маркам за кг (Рис. 1), в Україні ця ціна знаходилась на рівні 150-170 доларів США або 0,32 німецьких марки за кг (Рис. 1). Навіть після врожаю 2000 року ціни на борошняне зерно залишились на високому рівні і становили близько 140 доларів США за тону. Порівняно з минулими роками, коли борошняним зерном торгували по ціні близько 90 доларів США за тону, різниця становить 50 доларів США за тону і означає додаткову виручку сільськогосподарських підприємств на суму **близько 500 млн. доларів США або 2,7 млрд. гривень!**

Попри нарікання на високі ціни на паливо в Україні, ці ціни, навпаки, набагато нижчі за ціни, наприклад, у Німеччині. Як показано на Рисунку 1, ціни на дизельне паливо в Україні в перерахунку становили 0,8 німецьких марок за літр, в той час як німецький фермер, незважаючи на субсидію, змушений доплачувати щонайменше 1,2 німецьких марок за літр. В даний момент німецький фермер має виробити близько 5,2 кг пшениці, щоб купити 1 л дизельного палива (Рис. 2). А українським підприємствам, на відміну від цього, досить 2,48 кг пшениці, щоб отримати 1 л дизельного палива. Те, що інші фактори виробництва, такі як праця та земля, в Україні також дешевші, не викликає сумніву.

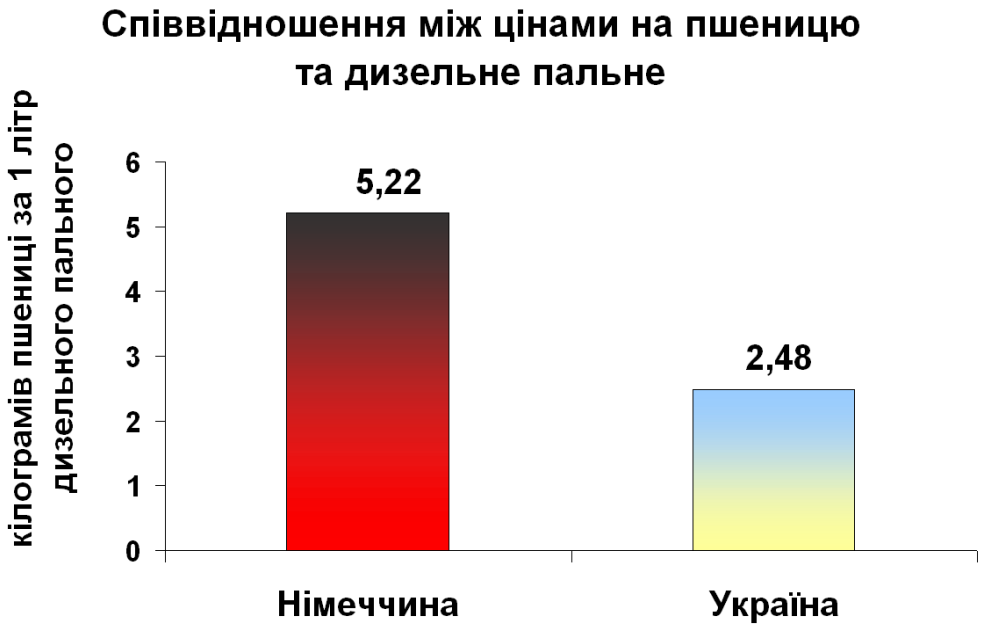
Рисунок 1. Ціна на дизельне пальне та пшеницю в Україні та Німеччині

Джерело: власні розрахунки

Таким чином, українське сільське господарство наприкінці 2000-го року знаходиться у винятково сприятливій ситуації. Ціни внутрішнього ринку на важливу сільськогосподарську продукцію знаходяться на високому рівні, що не в останню чергу є вирішальним фактором для того, що значно більше підприємств, ніж у минулі роки, завершать 2000-й рік з прибутками. Цю ситуацію необхідно використати для подальших реформ!

Рисунок 2. Витрати в кг пшениці на придбання 1 літра дизельного пального в Україні та Німеччині

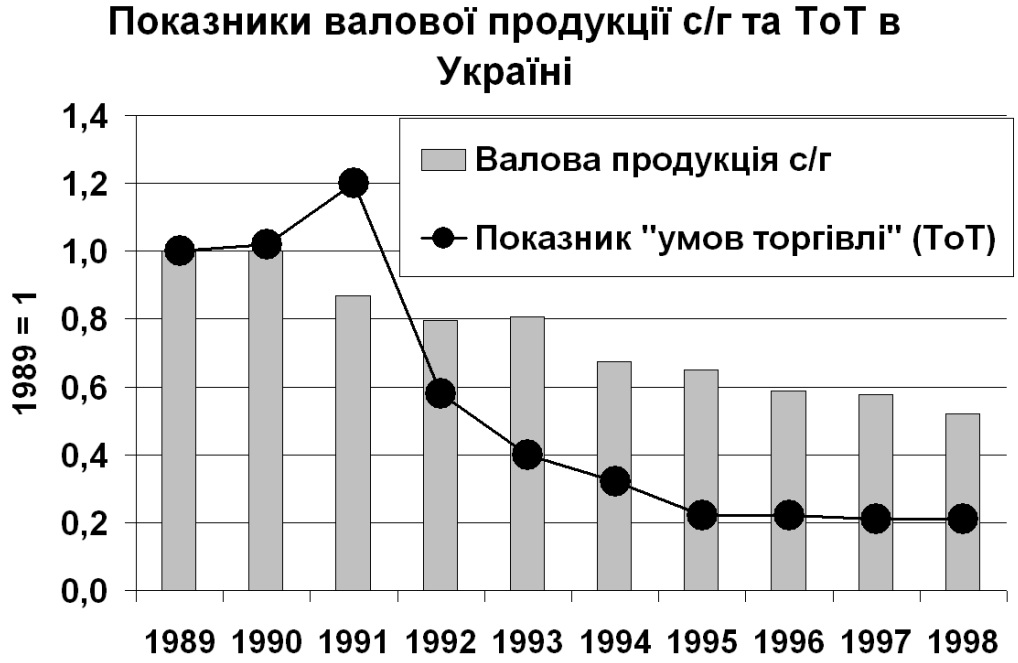

Джерело: власні розрахунки

3. Необхідна мета: підвищення продуктивності праці

В Україні часто наводиться аргумент про погіршення галузевих умов торгівлі (галузевиї Terms of Trade, тобто погіршення паритету цін на аграрну продукцію), і що сільськогосподарським підприємствам тепер доводиться виробляти більшу кількість аграрної продукції, щоб придбати одну одиницю матеріально-технічного забезпечення, приміром дизельного палива. Це справді відповідає дійсності. Відповідає дійсності і те, що так званий різке погіршення паритету цін на аграрну продукцію, стало першопричиною початку скорочення сільськогосподарського виробництва.

Рисунок 3. Розвиток умов торгівлі (Terms of Trade) та Валової аграрної продукції (ВАП) в Україні

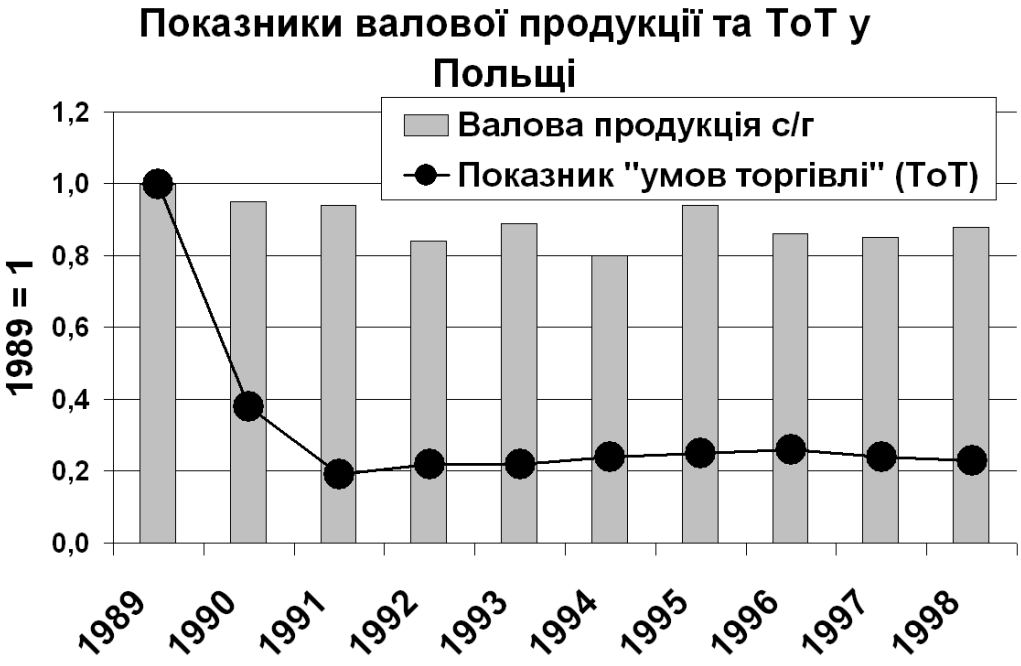
Джерело: Swinnen, Johan F.M. (2000): Ten years of Transition in Central and Eastern Europe

З Рисунків 3 та 4 видно, однак, що розвиток галузевих умов торгівлі в Україні був не більш несприятливим, ніж у інших країнах. На цих Рисунках показано, що погіршення паритету цін на аграрну продукцію в Україні не було винятковим явищем, а відбувалось у всіх країнах з перехідною економікою. Лібералізація сильно субсидованих державою цін мала неминуче призвести до зниження цін на сільськогосподарську продукцію та до відносного підвищення цін на матеріально-технічні ресурси. Проте виявляється, що на початку 90-х років у Польщі паритет цін на аграрну продукцію знизився навіть набагато сильніше і набагато швидше досяг 20% від рівня 1989 року. **Проте валове аграрне виробництво (ВАВ) у Польщі та у багатьох інших країнах з перехідною економікою знизилось набагато менше, ніж в Україні!**

Сільське господарство інших країн значно швидше отямилось від цього шоку, викликаного зміною умов торгівлі і, як, наприклад, у Польщі, досягло рівня валового аграрного виробництва, що відповідає вихідному рівню 1989 року або наближається до нього. Таким чином, твердження, що його часто наводять в Україні, що самі лише зміни паритету цін на аграрну продукцію винні у скороченні виробництва, не

відповідає дійсності. Хоча майже всі країни з перехідною економікою у Центральній та Східній Європі здійснювали такі перетворення (інколи вони були швидшими чи більш всеосяжними), проте валове аграрне виробництво у цих країнах так сильно не скорочувалось.

Рисунок 4. Розвиток умов торгівлі (Terms of Trade) та Валової аграрної продукції

(ВАП) в Польщі

Джерело: Swinnen, Johan F.M. (2000): Ten years of Transition in Central and Eastern Europe

Поясненням цьому служить те, що в інших країнах з перехідною економікою було досягнуто підвищення продуктивності праці, яке компенсувало погіршення паритету цін для сільського господарства. Зростання продуктивності праці у багатьох країнах, таких як Польща (Рис. 5), знаходиться у різкому протиріччі до динаміки в Україні, де продуктивність праці в перші роки трансформування економіки знаходилась на низькому рівні, а потім, починаючи з 1994 року, почала різко падати.

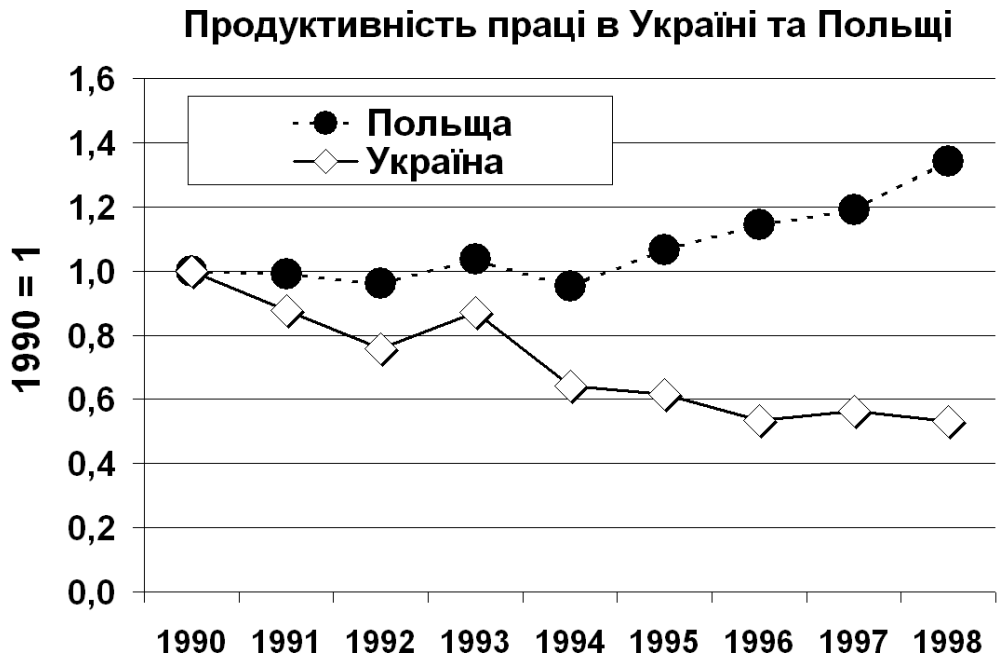
Причиною зростання продуктивності праці, що є ключем для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, у багатьох країнах могло стати різке скорочення робочих місць. В Угорщині, Словаччині і Чеській Республіці за період з 1989 по 1995 рік були скорочені близько 55% працівників у сільському господарстві, у Польщі вони становили 18%. В Україні таке скорочення працівників ще попереду. І хоча точні цифри прогнозувати важко, треба виходити з того, що в найближчі роки десь 40-60% нині працюючих у сільському господарстві змушені будуть залишити цей сектор.

4. Що може зробити держава?

Звичайно, можна аргументувати тим, що держава не відіграватиме жодної ролі у цьому процесі. Частина працюючих рано чи пізно піде на пенсію або виїде. Однак досвід країн Західної Європи показав, що цей процес може тривати дуже довго і обумовити **не виправдане в соціальному плані погіршення становища населення**,

якого він торкнеться. У селах України практично нема робочих місць поза сільськогосподарською діяльністю і соціальна сфера за межами сільськогосподарських підприємств у більшості сіл ще не розвинута. Для більшості працівників звільнення означає безробіття, а єдиним джерелом доходу є присадибне господарство.

Рисунок 5. Розвиток продуктивності праці в Україні та Польщі

Примітка: Дані щодо України за 1991-1994 роки доповнено автором

Джерело: власні розрахунки за даними Swinnen, Johan F.M. (2000): Ten years of Transition in Central and Eastern Europe

Тому **центральне завдання аграрної політики на найближчі місяці та роки** Німецька консультативна група вбачає в пом'якшенні негативних соціальних наслідків структурної перебудови сільського господарства України. Причини цього очевидні:

- **по-перше, так держава може взяти на себе важливу функцію пом'якшення негативних соціальних наслідків структурної перебудови на селі;**
- **по-друге, це означатиме полегшення для сільськогосподарських підприємств, тому що вони зможуть скоротити чисельність працівників, а це необхідно для підвищення продуктивності праці.**[1]

Тому добра порада українському Уряду така: обмежені бюджетні кошти – на аграрний сектор будуть, очевидно, виділені кошти в розмірі 500-800 млн. гривень - спрямувати не на амбіційні заходи по фінансуванню збільшення виробництва, які в решті-решт неможливо буде реалізувати і які в кращому випадку залишаться суто спорадичними планами, як, наприклад, Програма "Зерно 2001". Ще ніколи умови не були настільки сприятливі для того, щоб ліквідувати пряму державну підтримку сільськогосподарських підприємств – це стосується і відмови від капіталізації лізингових фондів або інших установ – як у цьому році, в якому сільськогосподарські

[1] Успіх аграрного сектора у нових федеральних землях Німеччини можна в першу чергу пояснити тим, що за період з 1990 по 1994 рік були звільнені понад 80% працівників колишніх колективних підприємств.

підприємства повинні мати достатньо ліквідних коштів завдяки високим цінам на сільськогосподарську продукцію. А підприємства, що не спроможні отримувати прибутки при цінах на зерно 140-170 доларів США, є неконкурентноспроможними по суті і все одно скоро зникнуть з ринку.

Замість цього держава повинна своїми заходами сприяти структурним перетворенням в сільському господарстві та відтоку робочої сили.[2] Треба зважити такі заходи:

1. Сільськогосподарські та переробні підприємства можна розвантажити таким чином: соціальну сферу на селі повністю вивести з сільськогосподарських підприємств і за допомогою держави перевести у комунальне управління.
2. Можливості працевлаштування на селі матимуть вирішальний вплив на те, якою мірою працівники будуть залишати сільськогосподарські підприємства. Розвиток малих та середніх підприємств на селі буде при цьому відігравати центральну роль. Навіть якщо можливості держави по підтримці цих малих та середніх підприємств обмежені, у рамках співробітництва з міжнародними організаціями можна запровадити доцільні заходи щодо навчання, покращання інфраструктури для малих підприємств та покращання можливостей реалізації аграрної продукції.
3. Для розширення можливостей працевлаштування на селі центральне значення мають також мікрокредитні установи. За допомогою міжнародних організацій були створені мікрокредитні установи, що успішно працюють у багатьох країнах Центральної та Східної Європи, наприклад, у Молдові. Проте в Україні досі відсутня законодавча база та ціла низка інших передумов для успішного створення таких мікрокредитних установ.[3]

Л. Ш., листопад 2000 р.

[2] Відповідний досвід накопичений у багатьох країнах, в тому числі і в Федеративній Республіці Німеччині.
[3] Див. наприклад, дослідження Німецької консультативної групи N17.